

równowagi monetarnej. Dlatego połączone izby Sejmu Królestwa Polskiego uchwały na posiedzeniu 7 lipca 1831 r. ustawę o ofiarach w kruszcu bądź w monecie srebrnej na potrzeby mennicy¹⁰.

Podczas lektury recenzowanej pracy odczuwalny był brak indeksu osób i miejscowości. O głównych politykach i dyplomatach pruskich oraz rosyjskich przydałyby się krótkie notki biograficzne ułatwiające przesłedzenie funkcji i miejsc, w których je pełnili. Publikacja pozbawiona jest także osobnego wykazu wykorzystanych źródeł i literatury (występują one tylko w przypisach), co stanowi pewnego rodzaju utrudnienie dla następnych badaczy tego zagadnienia.

Jednak powyższe uwagi nie wpływają na ogólną ocenę recenzowanej pracy. Książka H. Kocója, oparta na solidnym materiale źródłowym, stanowi ważny wkład w poznanie stosunku Prus i Niemiec do Powstania Listopadowego i jest ze wszech miar godna polecenia historykom, zajmującym się tym obszarem badań, jak i szerokiemu kręgowi czytelników.

Sebastian Ziótek

Noty

Prusy wobec powstania kościuszkowskiego. Na podstawie korespondencji Fryderyka Wilhelma II z posłem pruskim w Petersburgu Leopoldem Heinrichem Goltzem (depesze z Berlina do Petersburga i z Petersburga do Berlina z 1794 roku), z niemieckiego rękopisu odczytał, wstępem, przypisami i komentarzem opatrzył Henryk Kocój, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, 179 ss.

Powstanie kościuszkowskie należy do tych wydarzeń w historii Polski, które było wielokrotnie przedmiotem analiz i interpretacji historyków. Jednak do dzisiaj istnieje wiele zagadnień związanych z polityką zagraniczną okresu insurekcji, które nie zostały jeszcze całkowicie omówione. Dotyczy to między innymi stosunku Prus i Rosji do wydarzeń w Polsce w 1794 r. Uzupełnieniem tych badań jest praca Henryka Kocója, znawcy historii dyplomacji okresu Sejmu Wielkiego i insurekcji kościuszkowskiej. Stanowi ona pewnego rodzaju kontynuację badań tego autora, będąc dziełem pod wieloma względami niezastąpionym. Opublikowane wzajemne relacje między posłem pruskim w Petersburgu L. H. Goltzem a królem Prus Fryderykiem Wilhelmem II, będące efektem wieloletnich badań autora, oparte są na materiałach archiwalnych, które odnalazł w archiwum w Merseburgu (obecnie Berlinie).

Tego typu źródła stanowią cenną wartość dla historyka, przedstawiają bowiem działalność dyplomatyczną obcych dworów i ich punkt widzenia, w tym wypadku plany i zamiary dworu pruskiego i rosyjskiego w stosunku do Rzeczypospolitej w omawianym okresie.

Opublikowana przez H. Kocója korespondencja obejmuje 55 depesz, od końca marca do końca sierpnia 1794 r. Przypada więc na okres trwania powstania i składa się z dwóch części. Pierwsza część zawiera depesze Fryderyka Wilhelma II do Goltza, natomiast druga część stanowią listy Goltza do króla Prus.

Poprzez wnikliwe tłumaczenie korespondencji autor odsłania mało znane dotąd kulisy współpracy rosyjsko-pruskiej w zwalczaniu powstania i ujawnia zaborcze dążenia Prus, a także Austrii i Rosji do trzeciego rozbioru Polski.

¹⁰ Zob.: *Dyaryusz Sejmu z roku 1830-1831*, wyd. M. Rostworowski, Kraków 1911, t. V, s. 385-391.

Leopold Heinrich Goltz przebywał w Petersburgu jako minister pełnomocny Prus od czerwca 1789 r. do końca sierpnia 1794 r., a jego relacje bywały często prorocze i do dzisiaj przedstawiają cenną wartość źródłową, ukazując w jakim stopniu polityka Prus była uzależniona od Rosji.

Przebywając w Rosji poseł pruski posiadał dobre rozeznanie w sytuacji i poglądach panujących na dworze rosyjskim. Jego obserwacje, dotyczące nastrojów panujących wówczas w Petersburgu, są bardzo znamienne. Trafnie przepowiedział, że Rosjanie zrobią wszystko, by zburzyć doszczętnie Warszawę i wymazać Polskę z mapy Europy. Jako bystry obserwator, pomimo tego że nie dopuszczano go często do tajemnic i zamiarów rosyjskiego dworu, szczegółowo donosił do Berlina o opiniach i planach rządu carskiego. Katarzyna II uważała bowiem, że powstanie kościuszkowskie to tylko zwykłe zaburzenia w słabym kraju, które stosunkowo szybko zostaną stłumione. Ponadto korespondencja Goltza ukazuje, jak złudne były nadzieje Polski na pomoc Austrii.

Równie ciekawym materiałem źródłowym są listy Fryderyka Wilhelma I, które ukazują perfidną grę Berlina i zawierają wskazówki, jakimi winien się kierować poseł pruski w Petersburgu. Król pruski nakazywał Goltzowi pełnienie roli wywiadowczej i informowania o wszelkich decyzjach i planach Katarzyny. Był pewien, że powstanie w Polsce musi zakończyć się klęską z powodu braku broni i zaplecza militarnego i chociaż pragnął współpracy z Rosją, to jednak nie zgodził się na zajęcie przez jej wojska terenów po prawej stronie Wisły. Z całej jego korespondencji wynika, że był przeciwny powstaniu i chciałby, aby zostało jak najszybciej, za wszelką cenę, stłumione.

Omawiana korespondencja jest cennym źródłem nie tylko dla profesjonalnego odbiorcy, ale również dla szerokich kręgów miłośników historii, między innymi dzięki dobrze rozbudowanym przypisom, a także dzięki szerokiemu wstępowi, w którym autor szczegółowo przybliżył wydarzenia opisywane w listach. H. Kocój umieścił również na końcu swojej pozycji streszczenie w języku niemieckim i francuskim, co pozwala na skorzystanie z publikacji obcemu czytelnikowi.

Niniejsza praca nie jest jednak wolna od drobnych usterek np.: brak dat okresu życia: L. H. Goltza (przyp. 1, s. 92), F. W. E. Knobelsdorffa (przyp. 1, s. 62) i P. P. H. Rathkeala (przyp. 2, s. 62). Poza tym brak informacji m.in. o I. J. Fersenie (przyp. 2, s. 74) i takich postaciach historycznych, jak: I Zagriański (przyp. 3, s. 145), A. W. Obrezkow (przyp. 4, s. 145), W. M. Brünneck (przyp. 3, s. 109) czy J. Wielhorski (przyp. 4, s. 109) itp. Dwukrotnie natomiast spotykamy informację o pruskim dyplomacie Caesarze (przyp. 2, s. 75 opis, i przyp. 1, s. 145). Poza tym autor nie wyjaśnia – jak to czyni w innych przypisach – nazwy miejscowości Kirweiler, niedaleko której 24 maja 1794 r. miało miejsce zwycięstwo wojsk pruskich nad powstańcami (s. 69).

Do mankamentów zaliczyć można również to, że autor opracowując całość materiału źródłowego nie przybliżył bardziej szczegółowo wcześniejszych i dalszych losów posła pruskiego. Jego misja dyplomatyczna w Petersburgu trwała tylko pięć lat, a jego dalsze losy mogą wzbudzać ciekawość. Podobnie interesująca jest wcześniejsza korespondencja, dotycząca powstania, pomiędzy Fryderykiem Wilhelmem II a jego posłem, przekraczająca ramy marca i sierpnia 1794 r. Warto by było, żeby kiedyś i ona zobaczyła światło dzienne. Pewnym uchybieniem jest także brak indeksu osób i miejscowości. Przybliżenie krótkich biogramów postaci historycznych zawartych w przypisach jest niewątpliwie pomocne nie tylko dla profesjonalnego odbiorcy, aczkolwiek indeks osób i miejscowości ułatwiłby znacznie lekturę historykowi.

Pomimo drobnych niedociągnięć niniejsze wydanie wnosi wiele istotnych uzupełnień do naszej wiedzy o powstaniu kościuszkowskim. Nieprzychylnie Polakom depesze Fryderyka Wilhelma II do swojego posła w Petersburgu, jak i korespondencja Goltza nie są zbyt obiektywnym źródłem, jednak w połączeniu z innymi pozycjami historiografii stanowią bogaty i cenny materiał, zwłaszcza o opiniach i zamiarach rządu pruskiego, a także dworu w Petersburgu.

Monika Banach